

הקדמה

סיפורי חז"ל מציבים אתגר ייחודי עבור חוקר הספרות: הם קצרים, חבויים בין אינספור סוגיות הלכתיות ומוסריות, וחשוב מכל – אופיין הספרותי אינו מוצהר בפי יוצריה¹. מסירתן בע"פ ובכתב מעמידה קושי נוסף, הן בהיבט הטכני והן בהיבט המהותי: גרסאות רבות, שונות ומשונות להם. על איזו מן הגרסאות שומה על החוקר להסתמך בבואו לנתח מעשייה פלונית? בעבודה זו תומחש התשובה לשאלה זו: ריבוי עדי הנוסח והמקבילות הן עבור הסיפור השלם והן עבור חלקיו מחייב את החוקר לערוך מחקר השוואתי תוך התייחסות לכל המקורות הכתובים שעומדים לרשותו. רק אז יוכל להיווכח ולהציג את מלוא עומקו הרעיוני, החברתי והאמנותי של מעשה חכמים, שהרי כפי שעוד יומחש בהמשך, כל מקור וכל עד נוסח מאיר את הסיפור ואת הרעיונות שנידונים בו באור שונה, ומספר את הסיפור באופן שונה ותוך דגשים שונים. מצב עניינים זה יומחש להלן באמצעות סיפור המפגש בין ר' מאיר וכידור, שגרסתו העיקרית מצויה בתלמוד הבבלי, יומא פ"ג ע"ב.

1. אגדות חז"ל ומסירתן

במרכז כובד מורשתם הרוחנית של חז"ל, עומדים ללא כל ספק התלמודים הירושלמי והבבלי. בחיבורים אלו הפרוזה מצויה במשורה, ונראה כי נחותה היא בסמכותה וביוקרתה לפלפול ההלכתי על סוגיו. סוגת הסיפורת בכלל והסיפור הקצר והקצרצר בפרט מצויה אם כן בינות לסוגיות הלכתיות מתוך מגמה לתמוך ולהעשיר את הדיון, ולא בפני עצמה. בכך הבחין כבר בימי הביניים ר' אברהם בן הרמב"ם, אשר בניתוחו את עולם הפרוזה החז"לי מחלק את אגדות חז"ל לארבע סוגים: סיפורים ריאליים, קרי, שקרו במציאות, סיפורים שקרו בחלום, סיפורים ריאליים שהגוזמא ניכרת בהם וסיפורים שקרו במציאות אך העניין בהם הוא ברובד האלגורי². בתוך כך, מונה בן הרמב"ם מונה ארבע טעמים להגדתה של מעשייה חז"לית מן הסוג הראשון, קרי, סיפורו של מעשה כפי שהתרחש או שעשוי היה להתרחש בעולם הריאלי³:

- א. "המעשה שתלמד ממנו תועלת בדינים" – כלומר, סיפורים שיש בהם תועלת בפסיקת הלכה (ומביא כדוגמא סיפור אשר תורם בהכרעת סוגיה הקשורה בישיבה בסוכה)
- ב. "מעשה שנלמוד [ממנו] תועלות במידות [=מוסר] [ו]דעות" – קרי, סיפור שסוגיה מוסרית עומדת במרכזו.
- ג. "המעשה שנלמוד ממנו עיקר מעיקרי האמונה", קרי, סיפור שעיקרון פילוסופי או אמוני במרכזו. כאן מביא בן הרמב"ם כדוגמא את אחת המעשיות על חוני המעגל כמלמדנו "שהשם יתברך שומע בקול עבדיו הצדיקים ועונה אותם בצר להם..."
- ד. "מעשיות שנכתבו מפני שאירע בהם דבר פלא ועניין מתמיה" – כלומר, אשר אחד משלושת הקריטריונים לעיל לא בהכרח חל עליו באופן מובהק, אלא שהגדתו היא בזכות היותו מעניין ומספק בזכות עצמו. בקטגוריה זו מביא בן הרמב"ם את הסיפור על ר' מאיר וכידור שלגביו עוד יורחב להלן.

¹ מאיר, עפרה, "קביעת המוקד-שדר בסיפור-ויכוח באגדת חז"ל", בתוך: דפים למחקר בספרות, כרך 1 (1984), עמ' 35.

² דבריו מובאים אצל אלבוים, יעקב, להבין דברי חכמים: מבחר דברי מבוא לאגדה ולמדרש משל חכמי ימי הביניים, ירושלים, (2000), עמ' 155-167.

³ שם, 158-161.